

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ»**

**СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ
ЕКОНОМІКИ, УПРАВЛІННЯ ТА ОСВІТИ В УМОВАХ
ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА**

Колективна монографія

Черкаси

2017

УДК 101.1:316:005.6: [330.1+378]

Рекомендовано до друку Вченою радою Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи» протокол № 11 від «30» червня 2017 р.

Рецензенти:

Бойко А.І. – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, Черкаський державний технологічний університет.

Марченко О.В. – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та релігієзнавства, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького.

Уманцев Ю.М. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії та конкурентної політики, Київський національний торговельно-економічний університет.

Соціально-філософські аспекти розвитку економіки, управління та освіти в умовах формування сучасного суспільства : монографія / За ред. Іщенко М.П., Пантелєєвої Н.М., Руденка І.І. – Черкаси : вид-во ПП Чабаненко Ю.А., 2017. – 473 с.

Монографія є колективною працею, в якій подано дослідження соціально-філософських аспектів розвитку економіки, управління та освіти. Зроблено спробу розкрити вплив світоглядно-філософських засад і гуманітарних принципів на формування нових можливостей розвитку економіки, виявлення суперечливості процесу глобалізації та подолання дисбалансів економічного середовища, осмислення регулятивного потенціалу духовно-етичних відносин і соціальної відповідальності у сучасній економіці, впровадження принципів філософії гуманізму і демократії в систему управління, формування нової філософії освіти.

Монографію рекомендовано для науковців, фахівців-практиків у сфері економіки, управління та освіти, викладачів вищих навчальних закладів, студентів, аспірантів та інших осіб, які зацікавлені у вирішенні проблем соціально-економічного розвитку національної економіки, ефективного управління, формування сучасної освіти.

ISBN 978-966-920-227-7

© ДВНЗ «Університет банківської справи», 2017

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	5
РОЗДІЛ I. СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ.....	9
1.1. Концептуальні аспекти модернізації економіки	9
1.2. Філософія феномену власності як інтегруючого чинника сутнісної характеристики економічних відносин, соціального і особистого добробуту.....	24
1.3. Вплив соціорелігійних перетворень на економіку.....	57
1.4. Основні засади формування середнього класу як рушійної сили сучасного етапу перетворення економіки України.....	77
1.5. Безпека розвитку національної економіки в мовах гібридних загроз	109
РОЗДІЛ II. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗМІН	149
2.1. Соціально-економічний та філософський концепт глобалізації.....	149
2.2. Світові фінансові кризи як виклик глобалізації та наслідок дегуманізації сучасного суспільства.....	167
2.3. Соціально-філософські аспекти діяльності міжнародних фінансових організацій в умовах глобалізації	178
РОЗДІЛ III. ОБ'ЄДНУЮЧА ІДЕЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЦІ.....	192
3.1. Інституціональні основи забезпечення принципів соціальної відповідальності в сучасній економіці.....	192
3.2. Принципи справедливості у економіці довіри: аксіологічні детермінанти соціальної взаємодії.....	208
3.3. Соціальне партнерство у професійному розвитку як підґрунтя соціальної справедливості.....	225
3.4. Професійна етика аудиторів у контексті довіри до банківської системи	248

РОЗДІЛ IV. СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ СУТНОСТІ ФЕНОМЕНУ УПРАВЛІННЯ.....	266
4.1. Цінності філософії гуманізму і демократії – основний критерій прогресивності публічного управління та адміністрування.....	266
4.2. Соціально-політичні принципи і механізми управління економічною діяльністю.....	292
4.3. Процесний підхід як сучасна технологія ефективного управління бізнесом	313
4.4. Соціально-економічна ментальність бізнесу в умовах інноваційних змін в економіці.....	331
4.5. Соціально-управлінський і морально-естетичний виміри освітньої та економічної діяльності.....	346
РОЗДІЛ V. ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ: ПОЄДНАННЯ ЛІБЕРАЛЬНИХ І ТРАДИЦІЙНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЦІННОСТЕЙ.....	368
5.1. Освіта в системі ціннісних рефлексій суспільства споживання.....	368
5.2. Прогностична функція філософії освіти у суспільстві знань.....	403
5.3. Аксиологічні засади освітньої діяльності: виклики карнавалізованого соціокультурного простору.....	425
5.4. Розвиток інноваційних процесів в управлінні освітньою діяльністю.....	440
5.5. Освітній міграційний простір України: тенденції та можливі економічні та соціальні наслідки.....	450
АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ	471

1.4.2. Доходи населення – основа формування середнього класу: соціально-економічні проблеми зростання та інституціональні особливості регулювання

Ті зміни, які відбуваються в економіці України в останні десятиліття, привели до істотних змін рівня і якості життя населення, однією з найважливіших характеристик яких є доходи. Їх рівень, структура, джерела отримання, ступінь диференціації є важливим показником як економічного, так і соціального благополуччя суспільства. Доходи - це економічна категорія, яка відіграє велику роль в житті кожної людини. Будучи основним джерелом задоволення особистих потреб людей, доходи визначають рівень життя населення. Для України сьогодні характерною є висока ступінь диференціації доходів різних груп населення. Не можна сказати, що ці проблеми не були характерні для нашої держави в минулому, однак трансформаційні процеси, що відбуваються в економіці України в останні десятиліття, істотно загострили проблему нерівності доходів. Існування значної частини населення, яка отримує низькі доходи, не тільки знижує загальний рівень життя в країні, але і є причиною соціальної напруги в суспільстві. Тому дуже важливо проводити продуману державну політику формування доходів населення, з тим, щоб пом'якшити існуючий дисонанс в доходах.

Про значення доходів як фактора розвитку економіки говорили ще за часів Дж. М. Кейнса, відзначаючи той факт, що саме відсутність платоспроможного попиту стала основною причиною кризи 1929-1933 рр. Сьогодні всі знають, що доходи зумовлюють рівень попиту на продукти та послуги, вироблені в різних галузях господарювання. Отримання населенням адекватних доходів, є передумовою процесу відтворення. Тому, можна стверджувати, що доходи населення і процес їх формування вимагають до себе постійної уваги як з боку фахівців-теоретиків, так і з боку держави.

Про процес формування основних груп доходів суспільства почали говорити ще класики політичної економії – А. Сміт, Д. Рікардо, Ж. Б. Сей, Дж. С. Мілль. Вони виділяли три основні форми доходів, відповідно до трьох класів суспільства: заробітна плата, як дохід робітників; прибуток – дохід капіталістів; рента – дохід власників землі. Неокласики, що прийшли їм на

зміну (А. Маршалл, Дж. Б. Кларк та ін.), аналізували окремі питання процесу формування доходів з позиції граничного методу аналізу, долучаючи багато математичних методів пізнання. Значним етапом у вивченні ролі доходів в економіці стала економічна концепція Дж. М. Кейнса, який у своїй теорії ефективного попиту відобразив значення доходів в процесі капіталістичного відтворення, а також обґрунтував необхідність державного регулювання доходів. Популярний зараз інституціональний напрям також значну увагу приділяє процесам, пов'язаним з формуванням доходів населення.

Досить великий інтерес до цієї проблеми і серед сучасних російських та українських дослідників. Так, Н. Горелов проаналізував взаємозв'язок політики доходів і якості життя населення [90], С. Заяц дав статистичну оцінку доходів населення [91], Н. Холод провів аналіз розподілу доходів у перехідних економіках [92]. Проблеми формування та сутність доходів населення, їх соціально-економічне значення досліджують цілий ряд інших вчених, серед яких М. Ватаманюк, В. Адамик, Р. Зварич, О. Чуприна, І. Ховрак. Однак деякі аспекти поставленої проблеми залишаються не до кінця вивченими.

Для вирішення проблем, пов'язаних з процесом формування та розподілу доходів населення, диференціацією доходів населення, підвищенням рівня життя, слід спочатку чітко визначити економічний зміст поняття «доходи населення» та систематизувати на цій основі їх основні види, що і стало метою дослідження.

У сучасній економічній літературі існує цілий ряд визначень категорії «доходи населення». Формування ж цієї економічної категорії почалося ще за часів класичної школи політичної економії. Її представники А. Сміт, Д. Рікардо, Ж.Б. Сей, Дж. С. Мілль вперше сформувавши цілісну систему поглядів на проблеми розподілу доходів. Виділили три основні форми доходів: заробітну плату, прибуток і ренту. А також визначили роль і

⁹⁰ Горелов Н.А. Политика доходов и качество трудовой жизни населения / Н.А. Горелов. – СПб. : Питер, 2003. – 656 с.

⁹¹ Заець С.А. Статистична оцінка доходів населення та їх соціально-економічна диференціація / С.А. Заець // Регіональна економіка. – 2006. – №4. – С. 118-127.

⁹² Холод Н.М. Розподіл доходів та бідність у перехідних економіках : монографія / Н.М. Холод. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. – 442 с.

значення формування доходів в збільшенні добробуту держави. Нову теорію розподілу доходів, яка ґрунтувалася на теорії граничної корисності, запропонували представники маржиналізму К. Менгер, Й. Тюнен, Ф. Візер, О. Бем-Баверк. Кейнсіанці і Дж. М. Кейнс зокрема, у своїх роботах показали ту важливу роль, яку відіграють доходи населення у вирішенні макроекономічних проблем. У своїй роботі «Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей» Кейнс розробив концепцію ефективного попиту, відповідно до якої, держава повинна регулювати доходи населення з метою забезпечення платоспроможного попиту і вирішення проблем зайнятості населення. Як і кейнсіанці, представники німецької історичної школи вважали, що державна влада повинна контролювати процес розподілу доходів. Досить популярний сьогодні інституціональний напрям підкреслює роль інститутів в процесі формування доходів, вказуючи, що розподіл доходів є функцією інститутів. Неоінституціоналісти, Дж. Гелбрейт та ін. схильні вважати, що в сучасних умовах у розвинених країнах світу, в результаті змін, що відбулися в розподілі національного доходу, відбувається зближення доходів різних категорій населення.

Система національних рахунків розглядає дохід відповідно до концепції Дж. Хікса, згідно з якою дохід визначається як максимальна сума, яка може бути витрачена на споживання протягом певного періоду за умови, що за цей період домогосподарство не стане біднішим.

Доходи населення досить складний і динамічний об'єкт дослідження. До визначення категорії «доходи населення» можна підійти з двох сторін: через конкретизацію матеріально-речового змісту і джерел формування доходів, або через опис зв'язку доходу з одним з узагальнюючих показників економічного розвитку країни, в якому відображаються результати процесу відтворення [93].

Сутність доходів, як економічної категорії, проявляється через їх функції: відтворюючу функцію (забезпечення людини і членів його сім'ї необхідними засобами для існування), регулюючу функцію (розміщення

⁹³ Минимальная зарплата (Украина) [Электронный ресурс] // Сайт Финансового портала Минфин. – Режим доступа : http://index.minfin.com.ua/index/salary/?_ga=1.93657557.973106411.144672496.

людей в регіонах, галузях, підприємствах, в відповідно до ринкової кон'юнктури), соціальну функцію (забезпечення соціальної справедливості і якості життя населення), стимулюючу (підвищення рівня освіти і кваліфікації, підвищення продуктивності та якості праці). Надходження доходів населенню відбувається в натуральній або грошовій формах.

Основними джерелами доходів є:

- дохід, одержуваний від роботи за наймом (заробітна плата в грошовій формі, інші грошові винагороди, натуральна оплата праці).

- підприємницький дохід – винагорода підприємця за виконувани ним функції.

- дохід від власності (рента, дивіденди, відсотки, авторські права).

- соціальні трансферти являють собою виплати з державного бюджету або спеціальних фондів, не пов'язані безпосередньо з результатами праці, підприємницькою діяльністю або доходами від власності, – це пенсії, стипендії, допомоги та ін.

- сільськогосподарський дохід. Являє собою різницю між сукупним доходом від реалізації сільськогосподарської продукції та сукупними витратами її виробництва. Дохід від сільськогосподарської діяльності відіграє істотну роль у формуванні особистих і сімейних доходів населення.

Таким чином, доходи – це економічна категорія, яка зачіпає всі рівні економіки. Тому можна виділити доходи, що формуються:

- на нанорівні: до числа цих доходів відносяться доходи окремої людини, які не є результатом його участі у трудовій діяльності (виграші, державні трансферти, спадщина тощо);

- на мікроекономічному рівні: доходи домогосподарств, які формуються як результат використання власних виробничих факторів і участі в господарській діяльності (заробітна плата, підприємницький дохід, рентний дохід, відсоток на капітал);

- на мезорівні: це доходи груп суб'єктів об'єднаних за різними ознаками, наприклад, за територіальною ознакою (доходи населення певного регіону) або за професійною ознакою (доходи працівників певних галузей, певних спеціальностей);

- на макроекономічному рівні: доходи, що формуються на національному рівні як частина національного доходу країни, як частина національного багатства;

- на мегарівні: доходи населення певної держави розглядаються як частина доходів світового господарства.

Крім зазначених вище критеріїв, існує цілий ряд ознак, відповідно до яких можна класифікувати доходи населення. Розглянемо основні критерії класифікації та види доходів населення (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Критерії класифікації та види доходів населення

Критерій	Види доходів
За формою вираження	- грошові; - натуральні.
За джерелами формування	- трудові; - нетрудові.
За характером отримання	- регулярні; - нерегулярні.
За значимістю	- основні; - додаткові.
Залежно від циклів життєдіяльності людини	- до участі у праці; - від участі у трудовій, підприємницькій, громадській діяльності; - доходи, отримані тимчасово непрацюючими; - доходи після завершення трудової діяльності.
За обліком впливу цін	- номінальні (в діючих цінах); - реальні (з урахуванням рівня цін).
За можливістю оподаткування	- оподатковувані; - звільнені від оподаткування.
За кількістю джерел доходу	- чистий дохід; - змішаний.
За джерелом отримання	- бюджетні; - факторні; - тіньові.
За обліком податків і трансфертів:	- первинні або загальні (до сплати податків); - вторинні або чисті (після сплати податків та отримання трансфертів).
За способом утворення:	- ринкові; - неринкові.
За ступенем легальності:	- легальні; - нелегальні.
За напрямком використання:	- споживані; - зберігаючи.
За періодом накопичення:	- поточні (потік доходів в даний період часу); - сукупні (поточні доходи плюс капіталізований дохід).

За реальним станом отримання:	- нараховані номінальні доходи; - фактично отримані номінальні доходи.
Залежно від наявності коштів, узятих у борг	- загальні; - кінцеві.
За ступенем тяжкості праці	- «легкі» доходи; - доходи «середньої тяжкості»; - «важкі» доходи.

Основним показником матеріального забезпечення населення є сукупний дохід, який включає в себе всі види грошових доходів (оплата праці, соціальні трансферти в грошовій формі, доходи від власності, доходи від підприємницької діяльності), а також вартість натуральних надходжень, отриманих від особистого підсобного господарства і використаних на приватне (домашнє) споживання. Крім цього до сукупного доходу входить вартість безкоштовних послуг, які отримують за рахунок коштів Державного та місцевих бюджетів і фондів підприємств, – послуги охорони здоров'я, освіти, дотації на житло, транспорт, харчування тощо

У міру розвитку економічної науки представники різних економічних шкіл формулювали свої концепції доходів (табл. 1.3).

Сьогодні можна виділити чотири основні підходи до характеристики доходів населення: традиційний підхід, розроблений в рамках некласичної теорії; підхід теорії добробуту; підхід теорії людського розвитку; інституціональний підхід. Описані вище концепції доходів населення, характеризують їх сутність з точки зору макроекономічного рівня.

Визначення доходів з точки зору мікроекономічного рівня, представлено в класичній, марксистській і поширеній сьогодні факторній концепції доходів. Так, відповідно до факторної концепції, доходи населення – це кошти, які отримують домогосподарства при реалізації ресурсів що знаходяться в їх власності, при цьому величина доходів залежить від продуктивності і рідкості застосовуваних ресурсів. Мікроекономічним є визначення доходу з точки зору статистичного підходу. Відповідно до цього підходу під доходами розуміється сума всіх видів надходжень у грошовій формі або у вигляді матеріальних благ і послуг, одержуваних у формі оплати

за працю, в результаті різних видів економічної діяльності або використання власності, а також безоплатно у формі соціальної допомоги, дотацій і пільг.

Таблиця 1.3

Основні підходи, що характеризують доходи населення

Теоретичний підхід	Характеристика доходів
Традиційний неокласичний підхід	Доходи населення є важливою складовою частиною національного доходу країни у вигляді суми всіх видів надходжень як у грошовій формі, так і у вигляді матеріальних благ і послуг, одержуваних у формі оплати за працю, а також у результаті різних видів економічної діяльності або використання власності та безоплатно в формі соціальної допомоги, дотацій і пільг, які формуються за рахунок праці працівника і використання інших ресурсів на рівні конкретного домогосподарства для підтримки фізичного, морального, економічного та інтелектуального стану людини на певному рівні задоволення його потреб за розглянутий проміжок часу.
Теорія добробуту	Доходи, одержувані населенням даної країни, є необхідною основою їх економічного добробуту та визначення сформованого рівня життя.
Концепція людського розвитку	Доходи населення розглядаються як складова частина загального індексу розвитку людського потенціалу, що відображає можливості людини в реалізації своїх базових потреб.
Інституціональний підхід	Дохід є результат сукупності угод явного і неявного характеру, що діють в суспільстві. Інституціоналісти відзначають, що доходи є результатом певної міри узгодженості і розвиненості інститутів та інституційних взаємозв'язків у суспільстві на конкретному рівні розвитку.

Економіко-трудова підхід розглядає доходи населення як сукупність натуральних і грошових коштів для підтримки фізичного, морального, економічного та інтелектуального стану людини на певному рівні задоволення його потреб, які формуються за рахунок праці працівника та інших джерел [94].

⁹⁴ Лейман Т.И. Асимметрия доходов населения как форма неравенства в трансформационной экономике России : автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.01 / Лейман Татьяна Ивановна; [Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Санкт-Петербургский государственный университет»]. – Санкт-Петербург, 2010. – с. 8.

Таким чином, із розглянутих визначень і концепцій доходів населення видно, що одні визначають економічну категорію «доходи населення» як мікроекономічну характеристику, що характеризує їх із позиції формування на рівні окремого домогосподарства, інші на макроекономічному рівні як частину національного багатства країни.

Соціально-економічні перетворення в нашій країні суттєво впливають на рівень та якість життя населення. На цей час в Україні дуже гостро стоїть питання нерівності доходів різних груп населення. Існування в державі значних груп населення з низьким рівнем доходів не тільки погіршує показники рівня та якості життя, але і може стати причиною соціальної напруги в суспільстві. Тому політика у сфері формування та регулювання заробітної плати та доходів домогосподарств повинна бути однією з основних напрямків політики державного регулювання соціально-економічних процесів. Важливість вивчення процесу формування первинних доходів, основним з яких є заробітна плата, та його ефективного розподілення вже доказана багатьма відомими економістами минулого та сучасності, а також практикою господарювання [95, 96].

Регулювання економічних процесів може відбуватися як за рахунок дискретних дій уповноважених органів влади та управління, так і шляхом імплементації певних правил та процедур, що є постійними інститутами-регуляторами та майже не потребують постійного прийняття управлінських рішень, а роблять це автоматично за рахунок їх імплементації до діючого законодавства.

Методологія проведеного дослідження передбачає використання двох пов'язаних між собою груп методів, одна з яких заснована на історичному аналізі формування нормативно-законодавчої бази у сфері мінімальної заробітної плати та використанні числових рядів даних, а інша пов'язана з використанням методів статистичного аналізу, основним з яких є кореляційний:

1) дослідження становлення мінімальної заробітної плати як інституту-регулятора. Для цього проаналізовано хронологію прийняття основних

⁹⁵ Геец В.М. Трансформационные преобразования в Украине: переосмысливая пройденное и думая о будущем / В. Геец // Общество и экономика. – 2006. – № 3. – С. 23-53.

⁹⁶ Заєць С.А. Статистична оцінка доходів населення та їх соціально-економічна диференціація / С.А. Заєць // Регіональна економіка. – 2006. – № 4. – С. 118-127.

нормативних актів, що стосуються цього процесу, виділено його основні етапи, описано актуальні особливості використання мінімальної заробітної плати як інституту-регулятора;

2) формулювання гіпотез щодо наявності взаємозв'язків між мінімальною заробітною платою та обраними макроекономічними показниками з подальшою перевіркою їх із застосуванням статистичних методів, в тому числі кореляційного аналізу.

Основним джерелом доходів населення в Україні, як і в багатьох інших країнах, виступає заробітна плата. За інформацією Державної статистичної служби України частка заробітної плати у структурі грошових доходів домогосподарств була достатньо сталою та складала від 53 % до 57 % (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Заробітна плата у структурі ресурсів та грошових доходів домогосподарств у 1999-2015 рр. (%)

Джерело: розраховано авторами за даними Державної статистичної служби України [97]

Академік НАН України В.М. Геєць зазначає, що повинна існувати певна відповідність між динамікою заробітних плат та продуктивності [98, с. 42]. Причому необов'язково динаміка заробітної плати повинна випереджати

⁹⁷ Структура сукупних ресурсів домогосподарств [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державної статистичної служби України. – Режим доступу : ukrstat.gov.ua.

⁹⁸ Геєць В.М. Трансформационные преобразования в Украине: переосмысливая пройденное и думая о будущем / В. Геєць // Общество и экономика. – 2006. – № 3. – С. 23-53.

динаміку продуктивності праці. Скоріше навпаки, зростання реальної заробітної плати є наслідком збільшення продуктивності праці. А значить, динаміка заробітної плати повинна, після певного запізнення, наслідувати тенденції динаміки продуктивності праці. Якщо розглядати показник продуктивності праці в макроекономічній площині, то, наслідуючи логіку міркувань Роберта Солоу та інших економістів, її можна розрахувати як відношення валового внутрішнього продукту до чисельності зайнятих в економіці.

У рамках першої частини роботи дослідимо становлення мінімальної заробітної плати як інструмент регулювання рівня заробітної плати та доходів населення.

У цілому, мінімальна заробітна плата як інститут регулювання заробітної плати та доходів населення має такі особливості використання:

- з точки зору традиційних положень економічної теорії, мінімальна заробітна плата встановлює обмеження на розмір оплати праці знизу (ціна підлоги);
- оплата праці у державному та приватному секторах економіки прив'язана до рівня мінімальної заробітної плати;
- мінімальна заробітна плата є важливим елементом тарифної системи оплати праці в державних установах;
- в умовах тіньової економіки мінімальна заробітна плата є орієнтиром для легальної частини оплати праці.

Цей інститут-регулятор впроваджувався поступово, а його становлення та імплементація відбувалися, за нашою думкою, в рамках трьох етапів:

1) формування законодавчої бази щодо інституту мінімальної заробітної плати (загальний опис інституту); він вже є нормативно, але не використовується на практиці як інститут-регулятор;

2) створення та імплементація інститутів регулювання заробітної плати як стандартного регулятора нижнього порогу заробітної плати (застосування інституту); обмежене використання інституту-регулятора;

3) створення та імплементація процедур та правил, що формують прямий вплив мінімальної заробітної плати на рівень заробітної плати великої групи робітників бюджетної сфери та соціальних видатків з бюджету, які набувають форми соціальних трансфертів у структурі доходів населення; формування сильного інституту-регулятора.

Сьогодні мінімальна заробітна плата – це законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче якого не може призначатися оплата за виконану робітником місячну, а також почасову норму праці (обсяг робіт). До мінімальної заробітної плати не включаються доплати, надбавки, заохочувальні та компенсаційні виплати.

Мінімальна заробітна плата є державною соціальною гарантією, яка є обов’язковою на всій території України для підприємств всіх форм власності та господарства, а також фізичних осіб, що використовують працю найманих робітників.

Надамо хронологію прийняття основних нормативних документів, що поступово вмонтовували до системи державного регулювання мінімальну заробітну плату як інституту-регулятора (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Хронологія встановлення мінімальної заробітної плати в Україні як інституту-регулятора

Дата	Нормативний документ	Характеристика
31.12.1992	Декрет Кабінету Міністрів України «Про оплату праці»	Введено інститут мінімальної заробітної плати як поняття
30.08.2002	Прийняття постанови Кабінету Міністрів України «Про оплату праці робітників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів та коефіцієнтів оплати праці робітників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери»	Розробка Єдиної тарифної сітки (ЄТС), що побудована на використанні розрядів та коефіцієнтів, при якій коефіцієнти оплати праці за кожним розрядом розраховуються виходячи з розміру окладу робітників за 1 розрядом
10.07.2003	Прийняття Закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України та Закону України «Про оплату праці»	Регламентовано обов’язкове затвердження мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму при затвердженні державного бюджету
22.08.2005	Прийняття Постанови КМУ «Про внесення змін та визнання такими, що втратили дію, деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань оплати праці робітників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери»	Введення в дію з 1 вересня 2005 року ЄТС, в якій оклад 1 розряду відповідає мінімальній заробітній платі

Джерело: складено авторами

Мінімальна заробітна плата поступово стає важливим регулятором рівня заробітної плати та доходів населення. Зокрема, нормами діючого

законодавства встановлено, що розмір мінімальної заробітної плати визначається Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України не рідше ніж раз на рік у законі про державний бюджет та може бути переглянутим протягом року. Крім того, вже впроваджено законодавчу норму, що обмежує розмір мінімальної заробітної плати знизу: вона не може бути встановлена нижче за прожитковий мінімум для працездатних осіб. Таким чином мінімальна заробітна плата має чітку прив'язку до розміру іншого інституту-регулятора доходів населення – прожиткового мінімуму, від величини якого залежать обсяги широкого переліку видів соціальних трансфертів населенню.

Процес становлення мінімальної заробітної плати як інституту-регулятора добре відображений на графіку (рис. 1.2), де можна побачити динаміку показника, який розраховується як відношення середньорічної мінімальної заробітної плати до середньої заробітної плати в 1995-2015 рр.

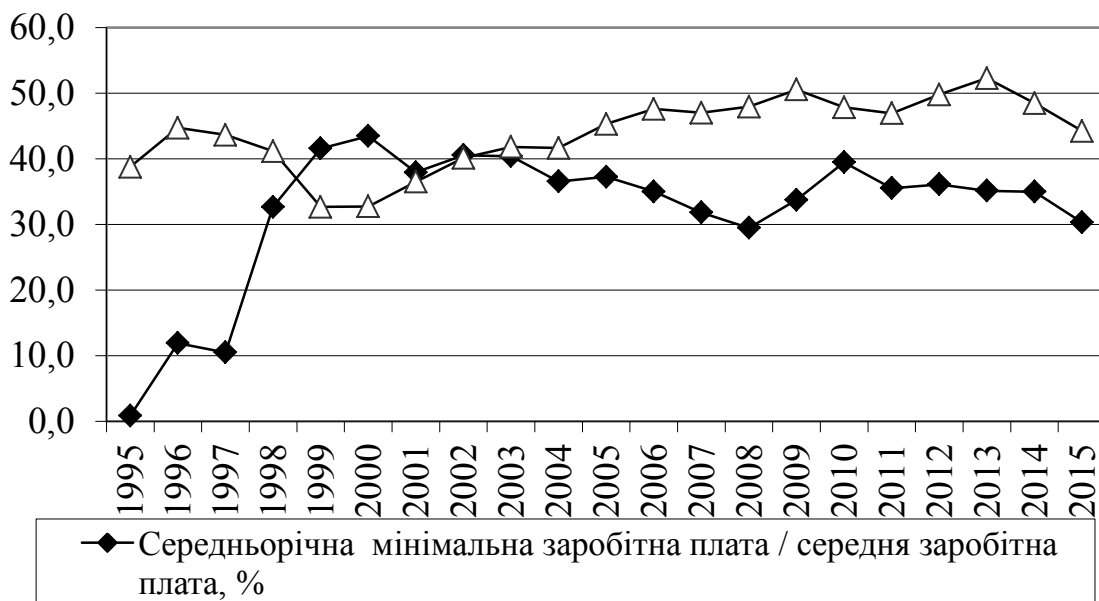

Рис. 1.2. Середньорічна мінімальна заробітна плата відносно середньої заробітної плати та середня заробітна плата відносно ВВП на одного зайнятого в 1995-2015 рр. (%)

Джерело: складено авторами

Додатково на графіку представлена динаміка відношення середньої заробітної плати відносно ВВП на одного зайнятого як показника, який відображає об'єктивну природу макроекономічної трансформації ВВП у

заробітну плату і не має сильних коливань. Перший показник має суб'єктивну природу, і його значення залежать від того, яким чином інститут мінімальної заробітної плати імплементовано до системи регулювання. Тому лише з 1998 року з'являються перші ознаки формування майбутньої довгострокової тенденції, в коли даний показник знаходиться в інтервалі від 30 до 40%.

В основі другої частини роботи лежить одночасна перевірка трьох гіпотез на основі статистичних даних та авторських напрацювань:

- 1) у результаті макроекономічного кругообігу заробітна плата формується в результаті створення ВВП та його подальшого розподілу (метод розрахунку ВВП за доходами, або розподільний метод); тому повинна існувати сильна залежність між середньою заробітною платою та ВВП на одного зайнятого;
- 2) заробітна плата є основою доходів домогосподарств, які потім витрачаються на споживання (метод розрахунку ВВП за видатками, або метод кінцевого використання); тому повинна існувати сильна залежність між середньою заробітною платою та середніми доходами домогосподарств;
- 3) встановлення мінімальної заробітної плати як інституту регулювання заробітної плати прямо та опосередковано впливає на її рівень; тому повинна існувати сильна залежність між середньою заробітною платою та мінімальною заробітною платою.

Для перевірки гіпотез на істинність виконані такі етапи:

- 1) визначення та вибір статистичних показників, які чітко, однозначно та адекватно характеризують динаміку ВВП, заробітної плати, мінімальної заробітної плати та доходів домогосподарств та формулювання гіпотез та критеріїв перевірки їх на істинність;
- 2) вибір часового інтервалу дослідження та підготовка даних до проведення кореляційного аналізу;
- 3) проведення кореляційного аналізу з побудовою кореляційної матриці та інтерпретація отриманих результатів.

Етап 1. В якості показників, що досліджуються в роботі, визначені та обрані наступні:

- середньомісячний ВВП на одного зайнятого (ВВП); для його визначення проведені авторські розрахунки на основі даних Державної статистичної служби України;

- середньомісячна заробітна плата (ЗП); джерелом інформації виступають дані Державної статистичної служби України;
- середньорічна мінімальна заробітна плата України (МЗП); для його визначення проведені авторські розрахунки на основі даних законів про державний бюджет України та статистичної інформації з ресурсу minfin.com.ua [99];
- середньомісячний дохід на одну особу домогосподарства (ДД); для його визначення проведені авторські розрахунки на основі даних Державної статистичної служби України.

Теоретично між зазначеними макроекономічними показниками повинні існувати стійкі взаємозв'язки (рис. 1.3).

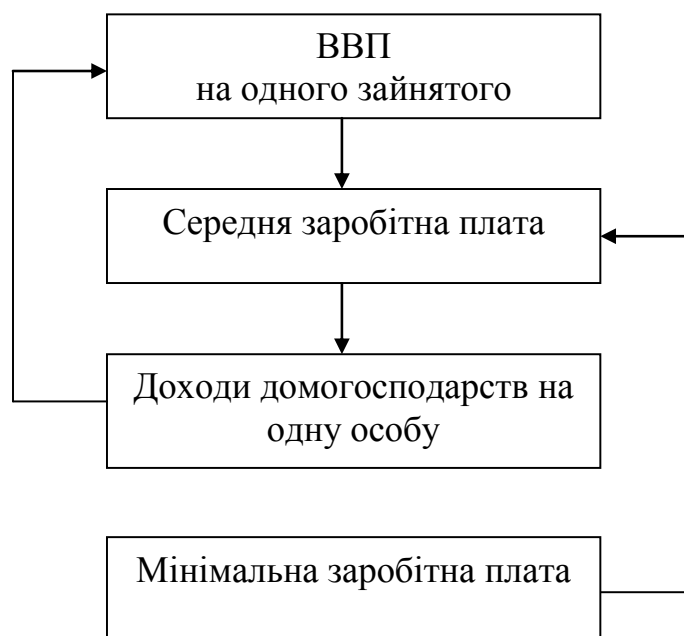

Рис. 1.3. Схема взаємозв'язків між показниками, що досліджуються

Джерело: складено авторами

Для статистичної перевірки наявності взаємозв'язку між вказаними чотирма показниками використано кореляційний аналіз та побудовано кореляційну матрицю. Якщо розраховані коефіцієнти кореляції є близькими

⁹⁹ Минимальная зарплата (Украина) [Электронный ресурс] // Сайт Финансового портала Минфин. – Режим доступа : http://index.minfin.com.ua/index/salary/?_ga=1.93657557.973106411.144672496.

до значення «1,0», то це означає наявність сильного взаємозв'язку між ними та підтверджує істинність поставлених гіпотез

Етап 2. Перед проведенням кореляційного аналізу дані щодо показників трансформовані з урахуванням таких особливостей:

- 1) часовий період дослідження складає 17 років, з 1999 по 2015 рік; це пов'язано, насамперед, з відсутністю коректних даних щодо доходів домогосподарств до 1998 року; крім того саме протягом 2002-2005 років мінімальна заробітна плата поступово становиться сильним інститутом-регулятором доходів домогосподарств, тому зазначений період включає всі три вказані вище етапи його становлення та імплементації;
- 2) з метою елімінування інфляційного впливу на показники, що досліджуються, проведено їх коригування на кумулятивні коефіцієнти індексів споживчих цін для кожного року; таким чином були отримані реальні значення показників у цінах базисного періоду, 1999 року;
- 3) з метою забезпечення більш високого рівня інтерпретації результатів дослідження розраховані показники нормовані по відношенню до отриманих результатів за 1999 рік, які були прийняті за 100%.

Результати проведеної трансформації та зроблених розрахунків наведені у табл. 1.5. Проаналізувавши дані, слід зазначити, що протягом 1999-2015 рр. мали місце дуже схожі за характером тенденції зміни показників, які досліджуються. Так, реальні середньомісячні показники ВВП на одного зайнятого, мінімальна заробітна плата та доходи домогосподарств на одну особу синхронно збільшилися приблизно в 2,6 рази. Темпи зростання реальної середньомісячної заробітної плати були вищими, але характер змін, тобто зростання або падіння у певні роки, був однаковим з іншими показниками. Показник МПЗ іноді змінювався у протилежному напрямку в порівнянні з іншими, але це пов'язано скоріше з особливостями його встановлення та мало короткостроковий характер. Так, у кризовому 2009 році він на відміну від інших показників зростав, а в доволі успішному 2011 році, навпаки, знижувався. У цілому варто відмітити наявну тенденцію до зростання всіх чотирьох показників протягом 1999-2015 рр.

Етап 3. Результати проведеного кореляційного аналізу між показниками, що досліджуються, наведено у кореляційній матриці (табл. 1.6).

Таблиця 1.5

Реальні середньомісячні показники ВВП на одного зайнятого, заробітної плати, мінімальної заробітної плати та доходів домогосподарств на одну особу в 1999-2015 роках, 1999 р. = 100%

Рік	ВВП на зайнятого (ВВП)	Заробітна плата (ЗП)	Мінімальна заробітна плата (МЗП)	Доходи домогосподарства (ДД)
1999	100	100	100	100
2000	101	101	105	97
2001	109	122	111	110
2002	119	146	142	128
2003	133	170	166	146
2004	157	200	176	173
2005	173	240	215	220
2006	195	285	240	248
2007	227	327	251	276
2008	238	350	248	310
2009	206	318	258	284
2010	235	343	326	304
2011	261	374	320	309
2012	280	427	371	336
2013	289	463	391	362
2014	295	438	368	333
2015	262	355	259	256

Джерело: розраховано авторами

Результати проведеного кореляційного аналізу однозначно та беззаперечно підтверджують наявність сильного взаємозв'язку між всіма показниками, що відображається у дуже високих значеннях коефіцієнтів кореляції, які складають 0,96-0,99.

Таблиця 1.6

Коефіцієнти кореляції між показниками ВВП на одного зайнятого, середньої та мінімальної заробітної платою та доходами домогосподарств у 1999-2015 роках

Показники	ВВП	ЗП	МЗП	ДД
ВВП	1,00	0,99	0,96	0,97
ЗП	0,99	1,00	0,98	0,99
МЗП	0,96	0,98	1,00	0,97
ДД	0,97	0,99	0,97	1,00

Джерело: розраховано авторами на основі даних табл. 1.5

При перевірці всіх трьох гіпотези виявлено, що коефіцієнти кореляції складають: 1) між показниками ВВП та ЗП – 0,99; 2) між показниками ЗП та ДД – 0,99; 3) між показниками ЗП та МЗП – 0,98. Це означає, що залежність між представленими в межах кожної з поставлених гіпотез є не просто дуже високою, а майже функціональною. Крім того, встановлений також дуже сильний взаємозв'язок між показниками ВВП та ДД (коефіцієнт кореляції), а це ще раз підтверджує теоретичну концепцію макроекономічного кругообігу, в рамках якого ВВП розподіляється на первинні доходи, а ті, в свою чергу, стають основою доходів домогосподарств, споживчі витрати яких є основним компонентом при розрахунку ВВП за видатками.

Отже, за результатами проведеного дослідження можна зробити наступні висновки.

1. Узагальнивши наведені вище концепції і визначення економічної категорії «доходи населення» сформулювати визначення, що враховує особливості формулювання доходів населення як на мікроекономічному так і макроекономічному рівнях господарства з урахуванням поглядів найбільш популярних сьогодні теоретичних шкіл.

Доходи населення – це соціально-економічна категорія, яка з одного боку, характеризує суму всіх видів надходжень в грошовій і матеріальній формах, одержуваних окремими домогосподарствами в результаті розпорядження власними ресурсами і / або у формі трансфертних платежів і яка є складовою частиною національного доходу країни, а з іншого боку, доходи населення, будучи результатом угод, що діють в суспільстві, являють собою відносини з приводу виробництва, розподілу і перерозподілу створеної суми благ в матеріальній і грошовій формах. Вони є найважливішими показниками добробуту населення і визначають можливості матеріального і духовного розвитку людей.

2. Основним видом первинних доходів населення є заробітна плата. Поступово через проходження трьох етапів мінімальна заробітна плата стала сильним інститутом регулювання заробітної плати та доходів домогосподарств, використання якого прямо або опосередковано впливає на процеси їх формування. Крім того, сформувалися формальні (тобто затверджені законодавчо) інституціональні зв'язки з іншими інститутами

регулювання заробітної плати та доходів домогосподарств – прожитковим мінімумом та окладом першого тарифного розряду ЄТС.

3. На основі проведення кореляційного аналізу встановлені сильні взаємозв'язки між реальними середньомісячними показниками ВВП на одного зайнятого, заробітною платою, мінімальною заробітною платою та доходами домогосподарств на одну особу. Що є статистичним підтвердженням факту імплементації мінімальної заробітної плати як інституту-регулятора рівня заробітної плати та формування доходів домогосподарств. Також слід відмітити, що має місце дуже сильний взаємозв'язок між мінімальною заробітною платою та доходами домогосподарств, мінімальною заробітною платою та ВВП на одного зайнятого. Якщо перший факт можна пояснити наявністю прямого впливу мінімальної заробітної плати на оплату праці та опосередкованого на соціальні трансферти, то другий факт є скоріше за все заручником дуже високих значень коефіцієнтів парної кореляції між показниками, що досліджуються.

4. Перспективою подальших досліджень ролі та результатів використання в Україні інститутів регулювання заробітної плати та доходів населення є комплексне вивчення разом із мінімальною заробітною платою історію та особливості створення й імплементації таких важливих інститутів як прожитковий мінімум, мінімальна пенсія, тарифно-окладна система оплати праці на основі ЄТС.

1.5. Безпека розвитку національної економіки в мовах гібридних загроз

1.5.1. Економічна безпекологія: епістемологічний базис оцінювання

Оцінюванню різноманітних об'єктів, якими можуть бути процеси, системи, явища, належить важлива роль в управлінській науці та її різноманітних напрямках, що активізувалися останнім часом. Одним з таких напрямів є економічна безпекологія.

Економічна безпекологія є новим напрямом в управлінській науці і становить собою галузь знань про природу економічної безпеки об'єктів

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

Анісімов Вячеслав Валентинович	к.і.н., доцент, Черкаський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи»	п.1.5.2
Бойко Анжела Іванівна	д.філос.н., доцент, Черкаський державний технологічний університет	п.5.2
Вахлакова Вікторія Володимирівна	к.е.н., доцент, Донбаський державний технічний університет	п.1.5.1
Гернего Юлія Олександрівна	к.е.н., доцент, ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана»	п.4.4
Загурська Світлана Миколаївна	к.ф.н., КВНЗ КОР «Академія неперервної освіти»	п.3.1 (в співавторстві)
Загурський Олег Миколайович	д.е.н., доцент, Національний університет біоресурсів та природокористування України	п.3.1 (в співавторстві)
Ігнатенко Тетяна Сергіївна	аспірант ДВНЗ «Університет банківської справи»	п.1.4.1 (в співавторстві)
Ільїн Володимир Васильович	д.філос.н., професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка	п.1.2
Іщенко Микола Павлович	д.філос.н., професор Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького	наукове редагування Розділу 4, п.4.1, п.4.5 (в співавторстві)
Іщенко Олег Миколайович	к.політ.н., доцент, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького	п.4.2

Клименко Світлана Олександрівна	к.е.н., доцент, Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти	п.5.4
Кожем'якіна Оксана Миколаївна	к.філос.н., доцент, Черкаський державний технологічний університет	п.3.2
Колодій Світлана Кузьмівна	аспірант, ДВНЗ «Університет банківської справи»	п.1.4.2 <i>(в співавторстві)</i>
Колодій Сергій Юрійович	д.е.н., професор, Черкаський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи»	п.1.4.2 <i>(в співавторстві)</i>
Кравченко Алла Анатоліївна	д.філос.н., доцент, Київський національний торговельно- економічний університет	п.5.1
Кравченко Ірина Семенівна	д.е.н., професор, ДВНЗ «Університет банківської справи»	п.1.4.1 <i>(в співавторстві)</i>
Мальцева Ольга Володимирівна	к.філос.н., доцент, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»	п.5.3
Пантелєєва Наталія Миколаївна	д.е.н., доцент, Черкаський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи»	Передмова, п.2.1, загальне наукове редагування
Пантелєєва Ксенія Олександрівна	аспірант, ДВНЗ «Університет банківської справи»	п.2.2, 2.3
Пашенко Юлія Павлівна	аспірант, Харківський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи»	п.1.1
Пустовійт Роберт Фрідріхович	д.е.н., професор, Черкаський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи»	п.1.3

Руденко Іван Іванович	к.філос.н., доцент, Черкаський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи»	п.4.5 (в співавторстві)
Ситник Оксана Юріївна	к.е.н., Кіровоградська льотна академія Національного авіаційного університету	п.3.3
Смутчак Зінаїда Василівна	к.е.н., доцент, Кіровоградська льотна академія Національного авіаційного університету	п.5.5
Станкевич Юлія Юріївна	к.е.н., доцент, Одеська державна академія будівництва та архітектури	п.4.3
Чепелюк Ганна Миколаївна	к.е.н., доцент, Черкаський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи»	п.3.4

Наукове видання

**СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ,
УПРАВЛІННЯ ТА ОСВІТИ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО
СУСПІЛЬСТВА**

Колективна монографія

Підписано до друку 20.08.2017 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Умовн. друк. арк. 28,75
Наклад 300 прим.

Видавець: Чабаненко Ю.А.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
Серія ДК № 1898 від 11.08.2004 р.
Україна, м. Черкаси, вул. О. Дашковича, 39
Тел: (0472) 56-46-66, 093-788-99-99

Друк ФОП Чабаненко Ю.А.
Україна, м. Черкаси, вул. О. Дашковича, 39
Тел.: 8(0472) 56-46-66
E-mail: office@2upost.com